

SOTILASSOSIOLOGINEN TUTKIMUS PUOLUSTUSVOIMISSA

Sosiologia ja sosiaalipsykologia
osana johtamisopin
ja koulutustaidon tieteenalaperustaa

Valtiotieteen lisensiaatti Olli Harinen ja kapteeni, filosofian maisteri Pertti Alanen

1. SOTILASSOSIOLOGIA SOTATIETEIDEN ALANA

Sotatieteissä on kysymys yliopistollisten tieteenalojen soveltamisesta asevoimissa ja niiden eriytymisestä ”emotieteistään” omiksi tieteenalokseen. Viitasalon mukaan (2002, 5) tieteenalan kehittyessä vakiintuneen sovellusalueen suuntaan tullaan jossain vaiheessa tilanteeseen, jossa voidaan puhua ao. tieteen sovelluksen sijasta perustieteestä irronneesta kapeammasta sovelletusta tieteestä. Viitasalo luettelee tällaisen tilanteen tunnusmerkkeinä ao. sovelletun tieteen oppituolit yliopistoissa, alan tieteellisten seurojen syntymisen sekä ao. sovelletun tieteen kokoukset ja seminaarit sekä mahdollisesti kansainvälisen tieteellisen seuran syntymisen.

Psykologia, sosiaalipsykologia ja sosiologia ovat perinteisiä yliopistollisia tieteenaloja. Näistä **psykologiaa** on asevoimissa käytetty hyväksi jo ensimmäisestä maailmansodasta alkaen, ja Suomen puolustusvoimissakin psykologia on 1940-luvun loppupuolelta alkaen saavuttanut vähitellen pysyvän aseman. Tällöin puhutaan sotilaspsykologiasta.

Sosiologian ja sosiaalipsykologian soveltaminen asevoimien tarpeisiin on sekä ulkomailla että etenkin Suomen puolustusvoimissa sujunut huomattavasti hitaammin. Sotilassosiologia on kuitenkin kansainvälisesti tarkastellen täyttänyt jo vuosikymmenien ajan Viitasalon edellä esittämät tunnusmerkit. Sotilassosiologia on toisen maailmansodan jälkeen irronnut perustieteenaloistaan eli sosiologiasta ja sosiaalipsykologiasta omaksi kapea-alaiseksi sovelletuksi tieteenalokseen. Suomessa kehitys on ollut erittäin hidasta.

Sotilassosiologia, sellaisena kuin sitä esimerkiksi ulkomaiden asevoimissa harjoitetaan, kuuluu siis sotatieteisiin. Yliopistollisten tieteenalojen näkökulmasta sotilassosiologia on suurempia organisaatioita koskevan organisaatio-sosiologian ja pienryhmiä tutkivan sosiaalipsykologian (mm. pienryhmätutkimuksen, motivaatiotutkimuksen jne.) soveltamista sotilasorganisaation tut-

kimiseen. Sotilassosiologia on ”kokoelma” pitkällä aikavälillä eri maiden asevoimien tutkimuslaitoksissa ja siviiliyliopistoissa kehittyneitä sotilasorganisaation ja sotilasyhteisön ilmiöitä koskevia käsitteitä, malleja ja teorioita.

Vaikka Suomessa käyttöön vakiintunut termi ”sotilassosiologia” hieman harhaanjohtavasti näyttää viittaavan yliopistollisista oppiaineista vain sosiologiaan, on jo heti alussa korostettava, että tehtyjen tutkimusten kohteiden ja sisällön perusteella (ks. esim. Janowitz ja Little 1965, Moskos 1988) sotilassosiologia on sekä sosiologian että mitä suurimmassa määrin myös **sosiaalipsykologian** soveltamista sotilasorganisaation ilmiöiden tutkimiseen. Sotilassosiologia-termin sijasta voitaisiin tietenkin puhua pelkästään ”sosiologian ja sosiaalipsykologian soveltamisesta sotilasorganisaation ja puolustusvoimien tutkimiseen”, mutta ehkä termi ”sotilassosiologia” ilmaisee saman asian lyhyemmässä muodossa.

Sotilaspsykologia ja sotilassosiologia muodostavat yhdessä eräänlaisen kokonaisuuden, jossa on kyse **käyttäytymistieteiden** (psykologia, sosiaalipsykologia, sosiologia) soveltamisesta asevoimissa. Vaikka näissä kahdessa tutkimusalassa on kyse eri asioista (vrt. eri aselajit saman puolustushaaran osina), nämä kokonaisuuden osat täydentävät toisiaan. Koska sotilaspsykologia on jo vakiintunut puolustusvoimissa, mutta sotilassosiologian kohdalla näin ei ole, käsitellään tässä artikkelissa kuitenkin lähes pelkästään sotilassosiologiaa.

Käsitelmäärittelyn tekee hieman monimutkaiseksi se, että sosiaalipsykologia yliopistollisena tieteenalana muodostaa sosiologian ja psykologian väliin sijoittuvan alueen. Edellä sanottu ei siis sulje pois sitä tosiseikkaa, että myös sotilaspsykologiaan sisältyy sosiaalipsykologista ainesta. Sosiaalipsykologia on samanaikaisesti sekä sotilassosiologian että sotilassosiologian ”emotiede”.

Sotilassosiologian tieteenalaperustaan kuuluu sosiologian ja sosiaalipsykologian lisäksi sotahistoria (ml. sotalaitoshistoria) siltä osin, kun se tuottaa tietoa sotilassosiologian tutkimuskohteena olevista ilmiöistä.

Sotalorkeakoulun Sotatieteen Laitoksen johtaja eversti Matti Lappalainen kirjoitti vuonna 1989 sotilassosiologiasta seuraavasti:

”On todettu ... että sotatieteiden alalla huomattavimpia toisen maailmansodan jälkeisiä kehityspiirteitä on ollut sosiologisten käsitteiden ja teorioiden käyttö sekä asevoimien sisäiseen että niiden suhteita muuhun yhteiskuntaan koskevaan tutkimukseen. Näillä rintamilla siinä on kehittynyt systemaattinen, empiiris-analyttinen tiede, josta spekulatiivisuus on pyritty eliminoimaan. Johtotähtenä on puolustusvoimien tehokkuuden edistäminen sekä sen ja muun yhteiskunnan siteiden vahvistaminen. Näin se rinnastuu mm. yritys- ja teollisuussosiologiaan ja organisaatiososiologiaan.” (Lappalainen 1989, 207)

Sotilassosiologian klassikkona pidetään ”The American Soldier”-nimistä kaksiosaista teosta (Stouffer ym. 1949), jossa kuvataan amerikkalaisten sotilaiden käyttäytymistä ja asenteita toisessa maailmansodassa. Suomalainen sotilassosiologian klassikko on Knut Pippingin väitöskirja ”Kompaniet som samhälle” (1947), suomennettuna ”Komppania pienoisyhteiskuntana”, joka kuvaa jatkosodan konekiväärikomppanian sosiaalista rakennetta, miesten asenteita sekä virallisen ja epävirallisen organisaation suhdetta toisiinsa.

Eversti Lappalainen (1989, 207) toteaa, että asevoimiin kohdistunut sotilassosiologinen tutkimus on alkanut lähinnä upseerikunnan arvoihin, motiiveihin ja käyttäytymiseen kohdistuen. Upseeritutkimuksen klassikkona hän mainitsee amerikkalaisen ”The Professional Soldier”-teoksen. Akateemikko Erik Allardt kirjoittaa sotilassosiologiasta seuraavasti:

”Sotilassosiologia ei tietenkään käsittele yksinomaan varusmiesten sopeutumista sotilaselämään. Sotilaan ammatti ja sotilaiden muodostama ammattikunta on maailman vanhimpia ja sillä on edelleen keskeinen sija miltei kaikissa yhteiskunnissa. (...) Alan perusteoksia on eittämättä Morris Janowitzin vuonna 1960 ilmestynyt ”The Professional Soldier”. (Allardt 1989, 200)

Sotilassosiologian ensimmäinen ”emotiede” sosiologia tutkii arvoja, normeja, rooleja, asenteita, institutionaalista käyttäytymistä (esim. perheinstituutio) ja organisaatioita. Perinteisiä tutkimuskohteita ovat olleet arvot, normit, roolit ja asenteet ryhmissä, yhteisöissä ja organisaatioissa. Eräs sosiologian erikoisalue on organisaatiososiologia, joka tutkii nimenomaan erilaisia organisaatioita ja niissä esiintyviä ilmiöitä. Sotilassosiologian toinen ”emotiede” sosiaalipsykologia puolestaan tutkii pienryhmäilmiöitä ja niiden vaikutusta ihmisten käyttäytymiseen.

Sotilassosiologian (englanniksi *military sociology* tai *sociology of the military*, saksaksi *Wehrsoziologie*, ruotsiksi *militärsociologi*) luonnetta ja tutkimusaluetta on käsitelty mm. seuraavissa teoksissa ja artikkeleissa: Janowitz & Little 1965, Moskos 1988, Kourvetaris & Dobratz 1987, Allardt 1989, Lappalainen 1989.

Sotilassosiologia sisältää em. lähteiden mukaan suppeampia ja laajempia käsitteitä, malleja ja teorioita:

- a) asevoimien ja yhteiskunnan suhteista; tällöin on kysymys mm. yhteiskunnallisen kehityksen vaikutuksesta sotilaitosjärjestelmään ja puolustusratkaisuun (yleinen asevelvollisuus vs. ammattiarmeija jne.) sekä yhteiskunnallisen kehityksen vaikutuksesta turvallisuuspoliittisiin asenteisiin ja maanpuolustustahtoon; sekä

b) sotilasyhteisön ja sotilasorganisaation sisäisistä ilmiöistä, niiden rakenteesta ja niiden välisistä suhteista.

Näistä osa-alueista ensimmäinen kuuluu selvästi (lähinnä) sosiologian piiriin. Jälkimmäinen osa-alue sensijaan sisältää yliopistollisten oppiaineiden näkökulmasta sekä sosiologiaa että sosiaalipsykologiaa. Janowitz ja Little (1965) ovat jaotelleet jälkimmäistä osa-aluetta vielä seuraaviin osiin:

- sotilasorganisaatio sosiaalisena järjestelmänä
- hierarkia ja auktoriteetti
- sotilaallisten roolien omaksuminen
- primääriryhmät ja sotilaallinen tehokkuus
- organisatonaalisen kontrollin tekniikat

Asevoimien ja yhteiskunnan suhteisiin liittyviä sotilassosiologisia käsitteitä ja malleja ovat esimerkiksi siviili- ja sotilasorganisaatioiden ”konvergenssi-teoria”, ”massa-armeijan” häviämistä koskeva hypoteesi ja ”sodattoman yhteiskunnan” (warless society) malli (Charles Moskos). Sotilasyhteisön ja sotilasorganisaation sisäisiä ilmiöitä koskevia sotilassosiologisia käsitteitä ja malleja ovat mm. ryhmän sotilaallisen kiinteyden malli, primääriryhmien merkitystä korostava malli, sotilasyhteisön initiaatiomenoja ja pennalismia koskeva käsitteistö, sotilasammattin institutionaalisuutta vs. ammatillisuutta koskeva malli, ja lukuisat muut.

Omina erillisine tutkimusalueineen sotilassosiologia muodostaa nykyään hyvin pienen ja monessa suhteessa poikkeavankin murto-osan kaikesta sosiologisesta ja sosiaalipsykologisesta tutkimuksesta.

Sotilassosiologia sotatieteiden alana kannattaa luonnollisesti määritellä paljon laajemmin kuin puolustusvoimien sisällä tehtävä sotilassosiologinen tutkimus, jota käsitellään jäljempänä. Ei ole esimerkiksi tarpeen korostaa hyötynäkökohtaa ja tutkimustulosten käytäntöön soveltamista, eikä rajata tutkimusmenetelmiä pelkästään sosiologian ja sosiaalipsykologian tutkimusmenetelmiin. Sotakorkeakoulun Sotatieteen laitoksen johtaja eversti Lappalainen (1989) sijoitti sotilassosiologian sotatieteiden luokittelussa ”kokoavien sotatieteiden” joukkoon. Tällöin monet lähialueiden, kuten sotahistorian ja sotilaspsykologian tutkimukset ovat sotilassosiologian kannalta erittäin relevantteja.

Puolustusvoimien ulkopuolella tehdyistä suomalaisista tutkimuksista, jotka ovat suoranaisesti sotilassosiologiaa, tai jotka ainakin läheisesti liittyvät sotilassosiologiaan tai sivuavat sitä, voi esimerkin omaisesti mainita seuraavia tutkimuksia. Ensimmäisenä voi mainita kaksi suomalaisten sotilaiden ja sotilasryhmien sodan ajan käyttäytymiseen ja asenteisiin kohdistunutta tutkimusta:

- Pipping, Knut: Kompaniet som samhälle. Iakttagelser i ett finskt frontförband 1941-1944. Acta Academiae Aboensis, Humaniora XVI. 1. Åbo, 1947 (väitöskirja)
- Pipping, Knut: Komppania pienoisyhteiskuntana. Sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamayksiköstä 1941-1944. Otava, Keuruu, 1978
- Heikura, Mikko: Rintamajoukkojen mieliala. Tutkimus Suomen armeijan rintamajoukkojen mielialasta Suomen ja Neuvostoliiton välisen sodan aikana vuosina 1941-1944. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia n:o 85, 1967 (lisensiaattityö)

Sotilaskuria sekä pakkokeinojen käyttöä ja niiden roolia sodan ajan sotilasorganisaatioissa on käsitelty mm. seuraavissa väitöskirjoissa:

- Kulomaa, Jukka: Käpykaartiin? 1941-1944. Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana. Helsinki, 1995 (väitöskirja)
- Lindstedt, Jukka: Kuolemaan tuomitut. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 221. Helsinki, 1999 (väitöskirja)

Maanpuolustustahtoa, maanpuolustukseen liittyviä arvoja ja maanpuolustusasenteita sekä niiden mittaamista rauhan ajan olosuhteissa on käsitelty mm. seuraavissa tutkimuksissa:

- Leimu, Heikki: Turvallisuuspolitiikan asenneulottuvuuksia. Tutkimus asenteista kansainvälispoliittiseen turvallisuuteen ja sosioekonomiseen turvallisuuteen sosiaalisen aseman, puoluekannan ja ulkopoliittisen tiedon tason mukaan. Sosiologian lisensiaattitutkimus, Turun yliopisto, 1972
- Eskola, Antti: Yhteiskunnan säilyttämistä ja puolustamista koskevat arvostukset. Tiede ja Ase n:o 20. Mikkeli, 1962
- Uusitalo, Hannu: Yhteiskunnallinen asema, puoluekanta ja asennoituminen turvallisuuspolitiikkaan. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta, Helsinki, 1997

Seuraavissa tutkimuksissa on käsitelty varusmiesten käyttäytymistä ja sosiaalista organisaatiota rauhan ajan varuskunnissa:

- Randell, Seppo: Varusmiespalvelus ja asennemuutokset. Acta Academiae Socialis ser. A vol. 2, Tampere, 1965 (väitöskirja)
- Leimu, Pekka: Pennalismii ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä. Kansatieteellinen arkisto 33. Helsinki, 1985 (väitöskirja)

Edellä olevat ovat vain esimerkkejä sotilassosiologisista tai sotilassosiologiaa sivuavista suomalaisista tutkimuksista. Väitöskirjojen ryhmästä uusimpia ovat Kulomaa (1995), Siltalan (1996) ja Lindstedtin (1999) edellä mainitut väitöskirjat (jotka kaikki tutkijat ovat myös Suomen Sotilassosiologisen seuran jäseniä). Jukka Kulomaa tutki sotilaskarkuruutta ja sen syitä jatkosodassa, Siltala tiettyjen ylikansallisten upseerityyppien esiintymistä kolmessa kirjallisesti korkeatasoisessa realistisessa sotaromaanissa (mm. Tuntematon sotilas) ja Jukka Lindstedt pakkokeinojen ja kuolemanrangaistuksen käyttöä sotilasorganisaatioissa.

Oman ryhmänsä muodostavat suomalaisten sotilas- ja maanpuolustusorganisaatioiden rakennetta ja historiaa selvittelevät teokset, jotka sisältävät soti-

lassosociologisen tutkimuksen näkökulmasta tärkeää historiallista aineistoa. Suuresta määrästä tällaista kirjallisuutta voi esimerkinomaisesti mainita Screenin (1996), Saarisen (1967), Kronlundin (1988) ja Selenin (2001) teokset.

2. TÄHÄNASTISTA TUTKIMUSMENETELMILTÄÄN TAI KÄSITTEISTÖLTÄÄN SOTILASSOSIOLOGIAA SIVUAVAA TUTKIMUSTA PUOLUSTUSVOIMOISSA

2.1. Johdanto

Seuraavassa käydään läpi sellaista puolustusvoimien aikaisempaa tutkimus-toimintaa, joka sisältönsä tai tutkimusmenetelmiensä osalta liittyy sotilasso-siologiaan tai sivuaa sitä. Korostettakoon heti alussa, että em. tutkimuksissa ei todellakaan ole ollut kysymys sotilassosiologian (= sosiologian ja sosiaali-psykologian) tietoisesta ja systemaattisesta soveltamisesta puolustusvoimien hyödyksi. Pikemminkin on ollut kyse siitä, että tietyt puolustusvoimien kan-nalta tarpeellisiksi havaitut, esimerkiksi johtamiseen ja koulutukseen liittyvät yksittäiset tutkimusaiheet tai mittaukset ovat edellyttäneet sotilassosiologisen tutkimustiedon, käsitteiden tai tutkimusmenetelmien käyttöä, ja tätä kautta sotilassosiologia on tullut kuvaan mukaan.

Seuraavassa käsitellään tästä näkökulmasta:

- puolustusvoimien varusmies- ja reserviläistutkimuksia
- eräitä johtamista ja koulutusta koskevia diplomitöitä
- eräitä sotilaiden pienryhmäilmiöitä ja ryhmäkiinteyttä koskevia tutkimuk-sia.

Käytännössä sotilassosiologian tulo kuvaan mukaan on saattanut tapahtua esimerkiksi siten, että kun joku sotilasopetuslaitoksen opiskelija on saanut työnsä aiheeksi vaikkapa upseereiden arvoihin ja asenteisiin liittyvän tutki-musaiheen, ja on lisäksi päättänyt tehdä työnsä survey-menetelmällä, hän on joutunut työtä suorittaessaan tukeutumaan sotilassosiologian käsitteisiin ja menetelmiin (siksi, että arvo ja asenne ovat sosiologian ja sosiaalipsykologi-an peruskäsitteitä ja siksi, että survey-tutkimus on eräs sosiologian standardi-menetelmistä).

Vastaavalla tavalla on sotilassosiologista tietoa jouduttu soveltamaan puo-lustusvoimien toteuttamissa laajoissa varusmies- ja reserviläiskyselyissä. Näissä kyselyissä on pyritty mm. vastaajien arvojen, motivaation, asenteiden ja mie-lipiteiden tutkimiseen puhtaasti käytännön tarpeiden sanelemista lähtökoh-

dista. Tällöin on kuitenkin jouduttu vääjäämättä osittain sotilassosiologian alueelle (siksi, että arvot, motivaatio ja mielipiteet ovat perinteisiä sosiologian ja sosiaalipsykologian käsitteitä ja tutkimuskohteita).

2.2. Puolustusvoimien eri henkilöryhmien maanpuolustustahtoa, arvoja, asenteita ja mielipiteitä kartoittaneita kyselytutkimuksia 1960-luvulta nykypäivään

Suomen puolustusvoimissa on varsin pitkä varusmiehiin ja palkattuun henkilöstöön kohdistuneiden empiiristen kyselytutkimusten traditio. Kyselyjä on tehty jo 1960-luvulta alkaen eli jo noin 40 vuoden ajan. Tässä kyselytutkimusten traditiossa on huomionarvoista sekä kirjallisen kyselyn ja tilastollisen analyysin käyttö tutkimusmenetelmänä (ns. survey-analyysi) että pyrkimys puolustusvoimien suurten henkilöryhmien, eli varusmiesten, reserviläisten ja palkatun henkilöstön arvojen, normien, motivaation, asenteiden ja mielipiteiden systemaattiseen kartoittamiseen.

Asevoimissa tehtävien survey-tutkimusten historia alkaa toisesta maailmansodasta ja sotilassosiologian klassikkona pidetystä "The American Soldier"-teoksesta, jossa kuvataan survey-tutkimusten avulla amerikkalaisten sotilaiden käyttäytymistä ja asenteita toisessa maailmansodassa.

Erään Suomen puolustusvoimien ensimmäisistä survey-menetelmällä tehdyistä tutkimuksista teki Jaakko Valtanen Sotakorkeakoulun diplomityössään jo 1950-luvulla. 1960- ja 1970-luvuilta voidaan mainita esimerkiksi Kannen ja Kärkkäisen varusmiehiin ja palkattuun henkilökuntaan kohdistuneet kyselytutkimukset. Tämä traditio sai jatkoa 1970-luvulla pääesikunnan sotilaspsykologian toimistossa (esim. Siniuvo 1973 ja 1974).

1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa puolustusvoimissa käynnistettiin säännölliset, laajat varusmiehiin, henkilökuntaan ja reserviläisiin kohdistuvat kyselytutkimukset. Tutkimuksista vastasi pääesikunnan tiedotusosasto, jossa niitä organisoivat ja toteuttivat komentaja, VTM Jukka Heinonen ja everstiluutnantti Timo Apajakari. Jukka Heinonen toimi ennen pääesikunnan tiedotusosastolle siirtymistään Sotatieteen laitoksen sotilassosiologian työryhmässä. Pääesikunnan tiedotusosasto käynnisti 1980-luvulla myös henkilökuntatutkimukset (nykyään puolustusvoimissa puhutaan työilmapiirikyselyistä). Niitäkin oli tarkoitus tehdä kerran kolmessa vuodessa. Ensimmäinen henkilökuntatutkimus tehtiin vuonna 1986 ja seuraava 1989. Säännölliset henkilökuntatutkimukset keskeytyivät tämän jälkeen useaksi vuodeksi ja käynnistettiin uudelleen työilmapiirikyselyn nimellä vuonna 1997.

Pääesikunnan tiedotusosaston reserviläistutkimuksia toteutettiin 1980-luvulla vuosina 1985 ja 1987. Tavoitteena edellisessä oli järjestelmä, jossa sekä

varusmiestutkimus, henkilökuntatutkimus että reserviläistutkimus tehtäisiin kolmen vuoden välein. Näinollen jokaisena vuotena tehtäisiin yksi edellämainituista tutkimuksista. Tutkimukset toteutettiin laajoina massatutkimuksina, joissa pyrittiin siihen, että kaikki tai suurin osa varusmiehiltä, henkilökunnasta ja jopa reserviläisistä vastaisi kyselyyn. Esimerkiksi vuoden 1985 reserviläistutkimus tehtiin viidessäkymmenessä kertausharjoituksessa. Tutkimusaineistojen perusteelliset jälkianalyysit tehtiin Sotakorkeakoulun Sotilassosiologian tutkimusryhmässä (Pentti & Harinen 1988). Näin seurattiin tavallaan ”American Soldier”-teoksen antamaa mallia, jonka mukaan käytännön tarpeita palvelemaan tarkoitettujen empiiristen kyselytutkimusten aineistoja voidaan ”jalostaa” teoreettisemmän tutkimuksen suuntaan.

1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa kyselytutkimusten tutkimusmenetelmää, laitteistoa ja lomakkeita kehiteltiin lähinnä pääesikunnan sotilaspsykologian toimistossa ja vuodesta 1993 lähtien kehittämistyö on jatkunut Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskuksen tutkimusosastossa (mm. optiset lukulaitteet, lomakkeet, ohjeistus, PvKK:ssa v. 1995 kehitetty JOTOS-tietokoneohjelma).

Jonkinlaisen mielikuvan puolustusvoimissa tehtyjen kyselyiden määrän ja vastaajamäärien viimeaikaisesta kehityksestä voi saada kirjapainosta kunkin vuotena tilattujen puolustusvoimien optisella lukulaitteella luettavien Yleisvastauslomakkeiden määrän kehityksestä vuosina 1994-2001:

1994	15 000	lomaketta
1995	16 000	”
1996	72 000	”
1997	239 000	”
1998	254 000	”
1999	424 000	”
2000	378 000	”
2001	478 000	lomaketta (tilanne 30.9.2001)

Tämän lisäksi on käytetty suurehko määrä ”kenttäkelpoisia” reserviläistutkimusten lomakkeita. Lomakkeiden kokonaismäärä vuosina 1997-2001 lähenee jo kahta miljoonaa kappaletta. Jatkuvasti vuosittain toistuvia kyselyitä ovat mm.:

- varusmiesten loppukysely koko ikäluokalle
- työilmapiirikysely koko palkatulle henkilökunnalle
- varusmiesjohtajien johtamiskoulutuksen palautekyselyt (kaikki varusmiesjohtajat)
- reserviläiskyselyt kertausharjoituksissa
- palautekyselyt koulutusjaksojen jälkeen.

2.3. Eräitä varusmiesten ja reserviläisten koulutusta sekä henkilöstövoimavarojen johtamista koskevia kyselymenetelmällä tehtyjä Sotakorkeakoulun ja Maanpuolustuskorkeakoulun opinnäytetöitä 1990-luvulla

1990-luvulla Sotakorkeakoulussa ja Maanpuolustuskorkeakoulussa on tehty monia johtamistaidon diplomitöitä, jotka tutkimusmenetelmänsä, käsitteistönsä tai lähestymistapansa perusteella sivuavat sotilassosiologiaa. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskuksen tutkimusosasto, jonka toimialueeseen sisältyy sotilassosiologinen tutkimus ja sen edistäminen, on tavalla tai toisella avustanut tai tukenut useita näistä opinnäytetöistä. Tutkimusmenetelmänä niissä on usein, mutta ei aina, ollut kirjallinen survey-tyyppinen kysely ja ne ovat kohdistuneet sentyyppisiin aiheisiin kuin puolustusvoimien tiettyjen henkilöstöryhmien arvoihin ja työmotivaatioon, työilmapiiriin, varusmiesten ja reserviläisten motivaatioon ja pienryhmäilmiöihin, naisten asemaan puolustusvoimissa jne.

Näistä opinnäytteinä tehdyistä **henkilöstövoimavarojen johtamiseen kohdistuneista**, kyselymenetelmällä tehdyistä Sotakorkeakoulun ja Maanpuolustuskorkeakoulun diplomitöistä ja muista opinnäytetöistä voidaan 1990-luvulta mainita esimerkkeinä mm. seuraavia:

Raittila, Tapio: Upseerin uramotivaatio. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus, Tutkimuslustoista A/6/1996. Helsinki 1996

Ojala, Jukka: Upseerin etiikka. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus, Tutkimuslustoista A/5/1995. Helsinki 1995

Kalmari, Kai: Siirron vaikutus upseerin ja hänen perheensä sosiaaliseen asemaan. Maanpuolustuskorkeakoulun diplomityö, Helsinki, 1997

Korhonen, Ismo: Puolustusvoimien siviilihenkilöstön johtamisen yhteys siviilihenkilöstön motivaatioon ja sitoutumiseen. Maanpuolustuskorkeakoulun diplomityö, Helsinki, 1991

Junttila, Timo: Rannikkotykistöjoukko-osastojen palkatun henkilöstön palvelusmotivaatio sekä siihen vaikuttavat tekijät sekä keinot palvelusmotivaation parantamiseksi. Sotakorkeakoulun diplomityö, Helsinki, 1991

Lamminen, Heikki: Johtamiskulttuurin, -tyylin ja -tapojen merkitys joukko-osaston työilmapiiriin ja palvelusmotivaatioon. Maanpuolustuskorkeakoulun diplomityö, Helsinki, 1998

Pyysalo, Rainer: Merivoimien henkilöstön asenteet ja motivaatio. Maanpuolustuskorkeakoulun diplomityö, Helsinki, 1997

Orava, Jukka: Palkatun henkilöstön tyytyväisyys ja työyhteisön kehittäminen. Maanpuolustuskorkeakoulun diplomityö, Helsinki, 1998

Suvanto, Kai: Joukko-osaston henkilöstön tyytyväisyys henkilöstövoimavarojen johtamiseen erityisesti erityisesti esimiesten ja alaisten välisten suhteiden näkökulmasta. Esiupseerikurssin tutkielma, huhtikuu 1997

Muita sotilasjohtamista koskevia opinnäytetöitä ovat olleet mm. seuraavat:

Tammikivi, Juha: Pakkokeinot sotilasjohtamisessa. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus, Tutkimuslustoiteita A/7/1997. Vaasa, 1997

Pitkänen, Ilkka: Johtajan toimenpiteet joukon taistelukyvyyn ylläpitämiseksi. Sotakorkeakoulun diplomityö, Helsinki, heinäkuu 1991

Väntsi, Sampsa: Perusyksikön päällikön keinot luoda ja ylläpitää perusyksikön kiinteyttä rauhan aikana. Taistelukoulun tutkielma, huhtikuu 1992

Tudeer, Jussi: Joukon taistelutahtoon ja taistelumotivaatioon vaikuttavat inhimilliset tekijät ja niiden huomioonottaminen sodan ajan joukkojen tuotannossa. Maanpuolustuskorkeakoulun yleisesikuntakurssin diplomityö, 1997

Halonen, Pekka: Naiset ja sotilasjohtajuus. Johtajakoulutuksen kokeminen ja sen merkitys. Maanpuolustuskorkeakoulun yleisesikuntakurssin diplomityö, 2000

Sotakorkeakoulussa ja Maanpuolustuskorkeakoulussa on 1990-luvulla tehty myös monia **sotilaskoulutukseen** liittyviä Koulutustaidon laitoksen opinnäytetöitä, jotka tutkimusmenetelmänsä (esimerkiksi kirjallinen kysely), käsitteistönsä tai lähestymistapansa perusteella sivuavat sotilassosiologiaa. Myös näiden tekemistä Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus on pyrkinyt edistämään mahdollisuuksiensa mukaan. Näistä töistä voidaan 1990-luvulta mainita esimerkkeinä seuraavia:

Kuronen, Risto: Jalkaväessä palvelevien varusmiesten motivaatioon vaikuttavat tekijät. Maanpuolustuskorkeakoulun diplomityö, 1995

Rauhala, Jouko: Pioneeriyksiköihin sijoitettavien reserviläisjohtajien kouluttaminen. Maanpuolustuskorkeakoulun diplomityö

Mäkinen, Kari: Monimuoto-opetuksen tarve ja mahdollisuudet puolustusvoimien koulutusjärjestelmässä. Sotakorkeakoulun diplomityö, Helsinki, 1991

Hartikainen, Esko: Kenttätukikistön kertausharjoituskoulutuksen kehittäminen. Sotakorkeakoulun diplomityö, Helsinki, 1991

Nyholm, Kenneth: Rannikkotukikistön kertausharjoituskoulutuksen kehittäminen. Sotakorkeakoulun diplomityö, Helsinki, 1991

Vuori, Risto: Ruotsin puolustusvoimissa saadut kokemukset naisten vapaaehtoisesta asepalvelusta ja niiden mahdollinen soveltaminen Suomessa aloitettavaan koulutukseen. Maanpuolustuskorkeakoulu, esiupseerikurssin tutkielma, 1995

Koivula, Martti: Reserviläisten motivaatioon vaikuttavat tekijät reserviläistutkimusten (v. 90, 91, 92 ja aiemmat) aineistojen perusteella. Sotakorkeakoulun diplomityö, Helsinki, 1995

Seuraavat opinnäytetyöt ovat kohdistuneet suoranaisesti puolustusvoimissa käytettyjen kyselyjen ja kyselymenetelmien kehittämiseen:

Castren, Antti: Varusmiestutkimusten tarve ja niiden hyväksikäyttömahdollisuudet joukko-osastossa. Taistelukoulun tutkielma, 1992

Liimatta, Esko: Jotos-seurantajärjestelmän käyttömahdollisuuksia joukko-osaston varusmieskoulutuksen suunnittelussa ja kehittämisessä. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus, Tutkimuslustoiteita A/9/1997

Liimatta, Esko: Survey-tutkimusten käyttö maanpuolustusalueen varusmieskoulutuksen laadun kehittämiseen tähtäävässä evaluoinnissa. Maanpuolustuskorkeakoulu, yleisesikuntakurssin diplomityö, 1998

Tulppala, Jyrki: Asevelvollisten atk-avusteisen seurantajärjestelmän kehittämissarpeet ja rakenne. Maanpuolustuskorkeakoulu, yleisesikuntakurssin diplomityö, 1995

Repo, Tuomo: JOTOKSEN kokeiden hallintaohjelman hyödyntäminen varusmiesten koulutuksen kehittämisessä perusyksikössä. Maanpuolustuskorkeakoulu, esiuupseerikurssin tutkielma, 1999

Pääsinniemi, Jari: Työilmapiirikyselyn toteutus ja siitä saadut kokemukset joukko-osastossa. Esiupseerikurssin tutkielma, huhtikuu 1999

Monet edellämainituista opinnäytetöiden tekijöistä ovat esitelleet tutkimustuloksiaan Suomen Sotilassosiologisen seuran järjestämissä seminaareissa. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskuksen julkaisusarjassa ovat edellämainituista diplomitöistä ilmestyneet mm. Ojalan, Raittilan, Mäkisen, Liimatan, Pitkäsen ja Tammikiven työt. Jotkut edellämainituista töistä, kuten Sorvarin ja Saastamoisen työt, on julkaistu Maanpuolustuskorkeakoulun Koulutustaidon laitoksen ja Johtamisen laitoksen julkaisusarjoissa, useat odottavat vielä julkaisemistaan. Edellämainittujen diplomitöiden tuloksia on myös julkaistu monissa Sotilasaikauslehden numeroissa 1990-luvulla.

2.4. JOUKKOTUOTETTujen JOUKKOJEN RYHMÄKIINTEYDEN JA MUIDEN RYHMÄOMINAISUUKSIEN TUTKIMISTA 1990-LUVULLA

Sotilaiden pienryhmien ja pienryhmäilmiöiden, mm. kiinteyden tutkiminen on perinteinen sotilassosiologisen tutkimuksen tutkimusalue. Tutkimusalueena se sivuaa läheisesti myös sotilaspsykologiaa. Sotilasorganisaation ryhmäkiinteyttä ja pienryhmäilmiöitä on ulkomaisissa sotilassosiologisissa tutkimuksissa tutkittu jo toisesta maailmansodasta alkaen. Eräitä tunnettuja ulkomaisia tutkimuksia ja tutkimusartikkeleita ovat seuraavat:

- Shils, E. A. & Janowitz, Morris: Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II. Public Opinion Quarterly Vol. 12, No 2, Summer 1948
- Homans, George C.: The Small Warship. American Sociological Review vol. 11, June 1946
- Shils, E. A.: Primary Groups in the American Army. Teoksessa R. K. Merton & Paul F. Lazarsfeld (toim.): Continuities in Social Research. Studies in the Scope and Method of "The American Soldier". Glencoe, 1950
- Little, Roger W.: Buddy Relations and Combat Performance. Teoksessa Morris Janowitz (toim.): The New Military. New York, 1964
- Moskos, Charles C.: The American Enlisted Man. The Rank and File in Today's Military. Hartford, Connecticut, 1970

- Henderson, William Darryl: *Why the Vietcong Fought. A Study of Motivation and Control in a Modern Army in Combat.* Westport, Connecticut, 1979
- Henderson, William Darryl: *Cohesion The Human Element in Combat.* National Defence University Press, Washington, D.C., 1986
- Stewart, Nora K.: *South Atlantic Conflict of 1982: A Case Study in Military Cohesion.* U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences, 1988

Edellä mainituista tutkijoista eversti, tohtori Henderson on toiminut paitsi USA:n maavoimien käyttäytymistieteellisen tutkimuslaitoksen ARI:n (U.S. Army Research Institutet for the Behavioral and Social Sciences) johtajana, myös erilaisissa komentaja- ja esikuntatehtävissä sekä kiväärikomppanian päällikkönä Vietnamissa.

Suomalainen tämän tutkimusalueen klassikko on Knut Pippingin tutkimus ”Kompaniet som samhälle” (1947), jonka kohteena oli jatkosodan konekiväärikomppanian sosiaalinen rakenne.

Sotilasorganisaation pienryhmäilmiöiden juuret ovat sotilastutkimusten ohella luonnollisesti yliopistollisessa sosiologisessa ja sosiaalipsykologisessa tutkimuksessa. Jo toista maailmansotaa edeltävänä aikana Frederick Thrasher ja William Whyte julkaisivat tunnetut amerikkalaisia nuorisojengejä koskevat tutkimuksensa. J. L. Moreno kehitti sosiometrisen tutkimusmenetelmän. 1930-luvulla tehtiin Chicagossa General Electric-yhtymän tehtailla kuuluisat Hawthorne-tutkimukset, jotka toivat esiin pienryhmien merkityksen työelämässä. Ne antoivat alkusysäyksen organisaatiososiologian ja työelämän tutkimuksen ”human relations”-koulukunnalle. 1940-luvulla Kurt Lewin työtoverineen tutki MIT:ssa pienryhmien dynamiikkaa ja kehitti tutkimusalueen teorian. Hänen tutkimuksistaan on lähtöisin ns. ryhmädynaaminen koulukunta. Sosioteknistä lähestymistapaa edustivat englantilaisen Tavistock-instituutin tutkimukset, jotka lähtivät liikkeelle englantilaisissa hiilikaivoksissa tehdyistä tutkimuksista. Suomessa Rafael Helanko on tutkinut poikasakkeja ja Koskenniemi koululuokkia. Vuonna 1950 ilmestyi George Homansin klassinen pienryhmätutkimus ”The Human Group”. 1950-luvulla Robert F. Bales kehitti tunnetun IPA-analysimenetelmänsä (interaction process analysis) ryhmäilmiöiden empiiriseen tutkimiseen. Balesin ja Homansin tutkimuksista sai alkunsa nk. interaktionistinen koulukunta. Pienryhmäilmiöistä on 1950-luvun jälkeenkin ilmestynyt suuri määrä tutkimuskirjallisuutta.

Ryhmäilmiöiden tutkiminen liittyy sodan ajan joukkojen suorituskykyyn. Tutkimustiedon valossa hyväkään yksilöille annettu sotilaskoulutus (ts. yksityisen sotilaan ”riittävän hyvä” toimintakyky) ei anna vielä takeita ryhmän tai joukkueen hyvästä suorituksesta taistelutilanteessa, mikäli ryhmädynamiikassa on puutteita. Tällöin ei ole myöskään takeita perusyksikköjen hyvästä suorituksesta todellisessa taistelutilanteessa, vaikka suoritus leirillä tai harjoituk-

nessa saadaankin vietyä muodollisesti läpi. Tämänsuuntaista todistusaineistoa ja viitteitä antavat varsinaisen tieteellisen tutkimuskirjallisuuden ohella myös omat sotakokemuksemme ja viimeaikaisten veteraanikyselyjen ja haastattelujen tulokset (esim. Suomen Reserviupseeriliiton veteraanitutkimus 1998).

Lokakuussa 2001 hyväksytyssä väitöskirjassaan Nissinen toteaa, että syväjohtamisen tulisi aikaansaada tai tuottaa ryhmäkiinteyttä ja alaisten luottamusta johtajiin (Nissinen 2001, 53, 149, 219, 221). Johtajan ja johdettavien välisen luottamuksen (ts. vertikaalisen kiinteyden) rakentuminen on yksi syvän johtamisen kulmakivistä, horisontaalinen primääriryhmäkiinteyks taas eräs johtamisen toivotuista seurauksista tai vaikutuksista. Bass (1998, 48) toteaa Military Review-lehden artikkelissaan transformationaalisen johtamisen myötävaikuttavan horisontaalisen ja vertikaalisen kiinteyden syntymiseen. Bassin mukaan korkea kiinteyks ennustaa tietyillä reunaehdoilla sotilasyksikön toiminnan hyvää tehokkuutta. Myös Israelin asevoimien tutkijan professori Reuven Galin mukaan yksikön kiinteyks, pienryhmätekijät on yksi taistelumuotivaation keskeisiä elementtejä ja syitä (lähde: professori Galin luento Maanpuolustuskorkeakoululla 28.11.2001).

Ryhmäilmiöillä voi siis olla tärkeitä ja kiistattomia myönteisiä vaikutuksia, mutta toisaalta ryhmäilmiöt voivat hallitsemattomina johtaa sotilasorganisaation kannalta erittäin kielteisiin tai jopa katastrofaalisiin seurauksiin. (Ks. mm. Bass 1998, 48.) Sotahistoria tarjoaa tästä loputtoman määrän esimerkkejä. Ryhmäilmiöihin liittyvät kielteiset ilmiöt voivat tehdä tyhjiksi esimerkiksi sotatarvustukseen ja puolustuskyvyn materiaaliseen puoleen (tutkimus ml.) tehdyt suuretkin investoinnit. Vain tutkimuksen avulla voidaan toivoa päästävän edes osittain erityyppisten ryhmäilmiöiden jonkinasteiseen hallintaan puolustusvoimissa erilaisissa vallitsevissa ja kuviteltavissa olevissa tilanteissa. Ryhmäilmiöiden seurauksista nykyolosuhteissa ja erilaisissa kuviteltavissa olevissa tilanteissa tiedetään itse asiassa varsin vähän, ja vain huolellisesti toteutetut empiiriset tutkimukset voivat antaa asiasta luotettavaa tietoa.

Ryhmäkiinteyden syntymiseen voidaan tutkimustiedon valossa koulutuksessa ja palveluksessa vaikuttaa. Eräitä konkreettisia ryhmäilmiöihin liittyneitä kokeiluja joukko-osastoissa ovat olleet ryhmänjohtajien majoittaminen ryhmänsä kanssa koulutuksen aikana, esimerkiksi sen loppuvaiheissa, sekä kenttätykistön tulenjohtoryhmien majoittaminen yhdessä jääkärikomppanian varusmiesten kanssa ”sa-kokoonpanossa”. Toimenpiteiden vaikutuksia ryhmäkiinteyteen voidaan myös mitata käyttäytymistieteellisillä menetelmillä, kun ne sovelletaan sotilasorganisaation erityispiirteisiin.

Sotilasorganisaation pienryhmäilmiöiden tutkimusta on Suomen puolustusvoimissa koetettu jossakin määrin käynnistää Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskuksen tutkimusosastossa 1990-luvulla erittäin niukoilla resurs-

seilla (yksi tutkija muiden tehtävien ohella, joitakin opinnäytetöitä). Tästä esimerkkinä seuraavat tutkimukset:

Kosonen, Jarkko: ”Ei täällä ole kavereita, on vaan naamatuttuja” - Suomalaisen rauhanturvajoukon pienryhmäkiinteys Kosovossa vuonna 2000.” Kasvatustieteen syventävien opintojen tutkielma, Joensuun yliopisto, 2002

Laisi, Tiina: Naisten sopeutuminen sotilasorganisaatioon. Naisten kokemuksia varusmiespalveluksesta. Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen laitos, Julkaisusarja 2, Työpapereita N:o 6, Helsinki, 1998

Saaristo, Esa: Jaoksen vertikaalinen kiinteys. Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus, Julkaisusarja A/1/2002. Helsinki 2002

Harinen, Olli: Kiinteys taistelussa olevassa jääkärijoukkueessa. Taistelun tutkimus-projektin osaraportti. Tiede ja Ase, Suomen Sotatieteellisen Seuran vuosijulkaisu N:o 59, 2001, s. 140-158.

Harinen, Olli: Sotilasjoukon kiinteys ja sotilasorganisaatio (uusintapainos vuoden 1992 julkaisusta). Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus, Tutkimuselosteita A/13/2000. Helsinki, 2000

Rissanen, Jussi: Ryhmänjohtajan syväjohtamisen vaikutus ryhmän kiinteeseen. Maanpuolustuskorkeakoulun perustutkinto-osaston tutkielma, helmikuu 2000

Hult, Heini: ”Ensimmäinen ryhmä! Huomio!” Ryhmäkoheesio ja kommunikaatio jääkäri-ryhmän taistelussa. Sosiaalipsykologian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto, 2001 (julkaistaan v. 2002)

Hult, Heini & Harinen, Olli: Eräitä havaintoja jääkäriryhmän virallisen organisaatorakenteen ja epävirallisen organisaation vuorovaikutuksesta taistelun aikana. Tutkimusraportissa Haavisto, M.-L. ym.: Jääkäriryhmän hyökkäystaistelun perusselvitys. Maanpuolustusopisto, huhtikuu 1999

Edellä mainituista Hult, Laisi, Kosonen, Rissanen ja Saaristo ovat suunnitelleet tutkimuksensa sisältöä ja menetelmiä yhdessä Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskuksen (PvKK) tutkimusosaston kanssa. Vaikka PvKK on osallistunut joidenkin em. tutkimusten toteutukseen tai tukemiseen, ei PvKK:lla ei ole toistaiseksi ollut kuitenkaan mainittavampia omia resursseja tämäläisyyppisten tutkimusten jatkamiseen. Edellä mainitut työt on tehty opinnäytetöinä tai muuten lähes ”talkoopohjalta” lähinnä tekijöiden henkilökohtaiseen kiinnostukseen perustuen.

Pienryhmäilmiöiden tutkimisen menetelmistä voi vielä todeta, että joissakin em. tutkimuksissa käytetty sosiometrinen mittaus soveltuu menetelmänä hyvin mm. opinnäytetöissä käytettäväksi, mutta ei ole kuitenkaan ainoa tapa, jolla ryhmäilmiöitä voidaan empiirisesti tutkia. Heini Hultin ”Taistelun tutkimus”-projektiin liittyvässä tutkimuksessa jääkäriryhmän jäsenten toiminta videotettiin ja kommunikaatio purettiin analyysia varten ääni- ja videonauhoilta. Menettely täydensi sosiometristä mittausta, havainnointia, haastatteluja ja kyselyä. Kyselyssä käytettiin U.S. Army Research Institutessa kehitettyä ”Combat Platoon Cohesion Questionnaire”-nimistä mittaria sekä PvKK:ssa

laadittuja omia kysymyksiä. Tiina Laisi ja Jarkko Kosonen sovelsivat muiden mittaustapojen lisäksi osallistuvan havainnoinnin menetelmää (systemaattinen havainnointi, havainnointipäiväkirja jne.), edellinen suorittaessaan asepalvelusta Uudenmaan Prikaatissa ja RUK:ssa, jälkimmäinen valmiusjoukkoreserviläisenä SP/KFOR:ssa Kosovossa. Kirjallinen kysely ja suullinen haastattelu kuuluivat useimpien em. tutkimusten menetelmiin.

3. PUOLUSTUSVOIMIEN SOTILASSOSIOLOGINEN TUTKIMUS JATKOSSA - MAHDOLLISIA TUTKIMUSKOHTEITA

3.1. Tutkimuskohteiden jaottelua

Puolustusvoimissa virkatyönä tehtävä sotilassosiologinen tutkimus lienee syytä mieltää **huomattavasti suppeammin** kuin puhuttaessa sotilassosiologiasta kokonaisena sotatieteiden alueena. Seuraavassa esitetään joitakin ajatuksia siitä, millaista puolustusvoimissa tehtävä sotilassosiologinen tutkimus voisi lähitulevaisuudessa olla, mikäli sen resursseja lisättäisiin.

Puolustusvoimien sotilassosiologisen tutkimuksen volyyymi riippuu luonnollisesti täysin siihen eri ajankohtina suunnattavista resursseista. Jos kyse on vain 1-2 sotilassosiologisia aiheita muiden tehtävien ohella selvittelevästä tutkijasta ja joistakin satunnaisista opinnäytetöistä, kuten tähän mennessä, määrä on hyvin vaatimaton. Tässä käsitelläänkin pikemminkin niitä tulevaisuuden mahdollisuuksia, joita tällä tutkimusalueella olisi, jos resursseja nykyisestä lisättäisiin, ja sotilassosiologisen tiedon osuutta lisättäisiin johtamisopin ja sotilaspedagogiikan tutkimuksessa ja opetuksessa.

Puolustusvoimissa tehtävää sotilassosiologista tutkimusta voisi luonnehtia seuraavasti (alustava ehdotus suppeaksi määritelmäksi):

Puolustusvoimien sotilassosiologinen tutkimus on sosiologian ja sosiaalipsykologian soveltamista sotilasorganisaation ilmiöiden tutkimiseen. Sotilassosiologinen tutkimus muodostaa omana omaleimaisena osa-alueenaan osan Maanpuolustuskorkeakoulun oppiaineina olevista johtamisopista ja koulutustaidosta ja niiden tieteenalaperustasta.

Puolustusvoimien sotilassosiologisen tutkimuksen kohteena on sotilasorganisaation rakenne ja siinä esiintyvien erilaisten virallisten ja epävirallisten ryhmien käyttäytyminen sosiologisesta ja sosiaalipsykologisesta näkökulmasta. Tutkimuksissa käytetään sekä sosiologian ja sosiaalipsykologian yleistä käsitteistöä (arvot, normit, roolit, asenteet, motivaatio, pienryhmäilmiöt jne.) että erityisesti sotilasryhmiä ja sotilasorganisaatiota tutkittaessa kehitettyjä malleja ja käsit-

teitä. Tutkimukset toteutetaan pääasiassa sosiologian ja sosiaalipsykologian tutkimusmenetelmiä (esim. survey-kysely, haastattelu, sosiometrinen mittaus jne.) ja käsitteistöä hyödyntäen. Tarvittaessa käytetään niiden kanssa yhdessä mm. sotahistorian tutkimuksen menetelmiä.

Tutkimus on luonteeltaan useimmiten soveltavaa ja kohteet pyritään määrittelemään niin, että tuloksia voidaan käyttää hyödyksi koulutuksessa ja johtamisessa. Tärkeänä tutkimuskohteena on ns. ”epävirallisen organisaation” vaikutus virallisen sotilasorganisaation toimintaan eri tilanteissa, sota, taistelu ja rauhan ajan koulutus mukaanluettuina. Sotilasorganisaation lisäksi tutkimuskohteena voivat olla muutkin yhteisöt ja ryhmät siltä osin, kuin niiden käyttäytyminen voivat liittyä maanpuolustukseen. Tärkeän tutkimuskohteen muodostaa väestön ja asevelvollisten maanpuolustustahto ja sen yhteys sodan ajan joukkojen taistelumotivaatioon.

Puolustusvoimissa toteutettavan sotilassosiologisen tutkimuksen ytimenä olisi yliopistollisten tieteenalojen näkökulmasta 1) suurempia organisaatioita tutkivan organisaatiososiologian ja 2) pienryhmiä koskevan sosiaalipsykologian (mm. pienryhmätutkimuksen, motivaatiotutkimuksen jne.) käsitteiden ja tutkimusmenetelmien soveltaminen puolustusvoimien koulutuksen, henkilöstövoimavarojen ja sotilasjohtamisen kannalta relevanttien sotilasorganisaation ja sotilasyhteisön ilmiöiden tutkimiseen.

Maanpuolustuskorkeakoulun ainelaitosjaon ja oppiainejaon näkökulmasta sotilassosiologinen tutkimus olisi johtamisopin ja koulutustaidon erillinen, omaleimainen osa-alue.

Tutkimusmenetelminä käytettäisiin sosiologian ja sosiaalipsykologian tutkimusmenetelmiä (esimerkiksi survey-kysely, haastattelu, sosiometrinen mittaus jne.). Tutkimuksissa käytettäisiin sekä sosiologian ja sosiaalipsykologian yleistä käsitteistöä (arvot, normit, roolit, asenteet, motivaatio, pienryhmäilmiöitä koskevat käsitteet jne.) että erityisesti sotilasryhmiä ja sotilasorganisaatiota tutkittaessa kehitettyjä malleja ja käsitteitä (esimerkiksi taistelumotivaatio, simputus jne.). Kysymys olisi kuitenkin nimenomaan puolustusvoimien näkökulmasta tapahtuvasta, pääosin soveltavasta tutkimuksesta.

Puolustusvoimien sisällä tärkeänä tutkimuskohteena olisi yleisesti määritellen organisaation epävirallisen puolen vaikutus virallisen sotilasorganisaation toimintaan. Spesifisempiä tutkimuskohteita voivat puolustusvoimien sisälle rajoituttaessa olla esimerkiksi:

- palvelusmotivaatio, työmotivaatio
- työtyytyväisyys, työilmapiiri

- eri henkilöryhmien arvot
- sotilaskuri
- simputus
- paniikki-ilmiöt
- taistelutahto, -motivaatio ja niiden yhteydet maanpuolustustahtoon
- sotilaskarkuruus
- joukkokieltäytyminen jne.

Maanpuolustustahto koko väestöllä ja sen alaryhmillä ja suppeammin puolustusvoimien eri henkilöryhmillä niin sodan kuin rauhankin olosuhteissa on tietenkin tärkeä tutkimuskohde. Tällöin siirrytään jo osaksi puolustusvoimien ulkopuolelle tarkastelemaan koko väestöä koskevia kehitystrendejä, maanpuolustukseen tavalla tai toisella liittyviä arvoja ja asenteita ja niiden muutoksia. Näiden muutosten takana ovat monimutkaiset yhteiskunnalliset ja teknologiset kehitysprosessit, joiden edes jonkinasteinen tunteminen edellyttää puolustusvoimien näkökulmasta alan tutkimuksen (demografia, nuorisotutkimus, arvotutkimus, kulttuuritutkimus) seuranta. Tämänäyttöinen tutkimus on tärkeää myös selvitetessä yleisen asevelvollisuuden kehitysnäkymiä Suomessa. Kansainvälisissä sotilassosiologisissa kokouksissa varsin yleisinä tutkimusaiheina ovatkin olleet eri maiden asevoimissa tehdyt ja eri maita ja niiden asevoimia vertailevat teoreettiset ja empiiriset tutkimukset yleisen asevelvollisuuden ja ”massa-armeijan” sekä ammattiarmeijaan siirtymisen kehitystrendeistä maailmassa. Tämänäyttöisen tutkimuksen tuloksia ei juuri tunneta puolustusvoimien piirissä.

Informaatioajan sodankäynnissä olisi tarpeen suunnata tutkimusta **laajempiin sotilassosiologisiin** tutkimuskohteisiin. On tarpeen ymmärtää jopa vieraiden kulttuurien arvojärjestelmiä ja normeja. Sotilassosiologian emotieteessä sosiologiassa on tutkittu hyvin paljon juuri tämänäppäisiä kysymyksiä ja ne kuuluvat sosiologian tutkimusalueeseen.

Monikansallisissa rauhanturvaoperaatioissa toimittaessa olisi lisäksi tarpeen ymmärtää vieraiden asevoimien kulttuuria, asenteita ja toimintatapoja. Eri asevoimia vertailevat tutkimukset ja projektit ovatkin olleet yleisiä kansainvälisissä sotilassosiologian kokouksissa jo 1980-luvulta alkaen.

Edellä luetellun tapaisista tutkimuskohteista **siirryttäisiin yksittäisten empiiristen tutkimusten tasolle** silloin, kun tutkittaisiin jotakin edellä lueteltua asiaa jossakin rajatussa sotilasorganisaation osassa tai sotilasryhmässä, esimerkiksi seuraavasti (useimmat esimerkit keksittyjä):

- 1/03 saapumiserän maavoimien varusmiesten maanpuolustusasenteet ja joukko-osastojen väliset erot

- syväjohtamisen vaikutus varusmiesten varusmiesjohtajia koskeviin arviointeihin ja ryhmäkiinteyteen, kokeellinen tutkimus neljässä PsPr:n perusyksikössä
- koulutuskulttuurin erot kahdessa maavoimien joukko-osassa ja niiden yhteys upseerinuralle rekrytointiin; saapumiserän 2/03 alokkaisiin kohdistuva vertaileva tutkimus
- eri henkilöstöryhmien työmotivaatio ja sen muutokset Jääkäriprikaatissa vuosina 2000-2003.

Yksittäiset empiiriset sotilassosiologiset tutkimukset voisivat kuulua osina esimerkiksi Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskuksen tai Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen tai Koulutustaidon laitoksen tutkimussuunnitelmaan joko opinnäytetöinä tai siviilitutkijoiden ja tutkijaupseereiden tekeminä.

Sotilassosiologista tutkimusta voidaan toteuttaa myös osana jotakin laajempaa, monitieteellistä puolustusvoimien tutkimusprojektia. Esimerkkinä tästä on pääesikunnan koulutusosaston käskystä toteutettu monitieteinen (lääketiede, liikuntatiede, sotilassosiologia, sotilaspsykologia, taistelutekniikka) ”Taistelun tutkimus”-projekti, jossa sotilassosiologisen osuuden muodosti tutkituihin jääkärijoukkueisiin kohdistunut kysely, sosiometrinen ryhmäkiinteyden mittaaminen, kentällä suoritettu jääkäreiden kommunikaation nauhoittaminen/videointi ja jälkihaastattelu.

3.2. Virallisen ja epävirallisen organisaation vuorovaikutus erityisenä tutkimuskohteena

Eräs sotilassosiologisen tutkimuksen ymmärtämisen kannalta keskeinen tärkeä käsitteellinen erottelu on sekä organisaatiososiologiassa että pienryhmätutkimuksessa tehty erottelu **organisaation virallisen ja epävirallisen puolen**, tai virallisen ja epävirallisen organisaation välillä. Sotilasorganisaatiossa virallista puolta edustavat mm. organisaatiokaavio, virallisesti nimetyt johtajat, käyttäytymistä koskevat viralliset toimintasäännöt (viralliset normit), sotilaskuri, sanktiot (palkkiot ja rangaistukset, toimivaltuudet) ja sotilaille annettu koulutus.

Mikäli sotilasorganisaatio toimisi edes pääosin virallisen organisaatorakenteen edellyttämällä tavalla, kysymys olisi ns. byrokraattisesta organisaatiosta. Todellisuus ei ole kuitenkaan näin yksinkertainen, ja tällöin tullaan sotilassosiologian tutkimusalueeseen. Käytännön toiminnassa sotilasorganisaation toiminta toteutuu virallisen ja epävirallisen ”puolen” monimutkaisena **vuorovaikutusprosessina**. Sotilasorganisaation epävirallista puolta edustavat mm.:

- epäviralliset pienryhmät

- epäviralliset normit
- muut pienryhmäilmiöt, esimerkiksi ryhmäkiinteys, esimies- alaissuhteet, kommunikaatio
- virallisen organisaation kannalta dysfunktionaaliset ilmiöt kuten pelko, taistelustressi, paniikki, sotaväsytys, kieltäytymiset, karkuruus, pennalismi, simputus, ”lintsaaminen”, siviilipalvelukseen hakeutuminen jne.
- virallisen organisaation kannalta myönteiset ilmiöt kuten rohkeus, taistelumotivaatio, luottamus johtajiin, kaverin auttaminen, altruismi, puolustus- tahto jne.
- virallisen organisaation kannalta ambivalentit ilmiöt kuten epäviralliset johtajat, toverikuri, initiaatiomenot, haavoittuneen kaverin auttaminen taistelussa käsketyt tehtävän kustannuksella jne.
- sotilastraditiot
- organisaatiokulttuuri (perusyksikkö, joukko-osasto, puolustusvoimat)
- koulutuskulttuuri (esim. jossakin perusyksikössä, joukko-osastossa)
- sotilasorganisaation kulttuuri (esim. jossain maassa historiallisesti muuttuva ilmiönä).

Erottelu sotilasorganisaation virallisen ja epävirallisen puolen välillä ulottuu ruohonjuuritasolta makrotasolle. Esimerkiksi ”ruohonjuuritasolla” jääkäriyhmän virallisen organisaation (ryhmänjohtaja, ryhmän varajohtaja, taistelilijaparit, tehtävänmukainen jako aseistuksen mukaan jne.) rinnalla esiintyy aina epävirallinen organisaatio, eli epävirallisia pienryhmiä, esimerkiksi kaveriryhmiä omine epävirallisine normeineen, epävirallisia johtajia jne. Jääkäriyhmän todellinen toiminta toteutuu näiden elementtien vuorovaikutuksena. Virallisen johtajan käskemä hyökkäys voi epäonnistua huonon taistelutahdon, kieltäytymisten, paniikin tai jopa karkuruuden takia.

Myöskään sellaista organisaation epäviralliseen puoleen liittyvää ilmiötä kuin simputusta ei ole pystytty täysin kitkemään kaikista joukko-osastoista, vaikka tätä on puolustusvoimissa ponnekkaasti yritetty jo noin 70 vuoden ajan. Jo vuonna 1932 sotaväen päällikkö käski kirjelmässään, että simputus joukko-osastoissa ”... on saatava kerta kaikkiaan loppumaan”. (Lähde: Klefström 1987.) Vuonna 2001 kenraali Hägglund vertasi lehtikirjoituksessaan simputusta sotilasorganisaatioissa esiintyvään syöpään.

Puolustusvoimien sotilassosiologisen tutkimuksen peruslähtökohtia olisi siis ryhmän/organisaation virallisen ja epävirallisen puolen vuorovaikutuksen tutkiminen sosiologian ja sosiaalipsykologian tutkimusmenetelmillä. Tämä vuorovaikutus aiheuttaa sotilasorganisaation toiminnassa joukon erilaisia organisaation kannalta funktionaalisia ja dysfunktionaalisia ilmiöitä (esim. paniikki, karkuruus, rangaistukset, simputus, ryhmän puolesta osoitettu rohkeus, kaverin auttaminen...), joiden luonne ja syntyminen/syyt on juuri eräs sotilassosiologian keskeinen tutkimuskohde.

4. SOTILASSOSIOLOGIA (SOSIOLOGIA JA SOSIAALIPSYKOLOGIA) OSANA MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULUN JOHTAMISOPIN JA SOTILASPEDAGOGIIKAN TIETEENALAPERUSTAA

4.1. Sotilassosiologinen tutkimus ja Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisoppi

Puolustusvoimissa sotilassosiologinen tutkimustieto muodostaa osan Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisopin/johtamisen tutkimuksen tieteenalaperustasta. Sotilassosiologinen tutkimustieto tuo siviiliyliopistojen sosiologian ja sosiaalipsykologian tietämyksen sekä niiden eri maiden asevoimien tutkimuslaitoksissa kehitetyt ”sotilassovellutukset” hyödyttämään Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisen tutkimusta ja opetusta. Sotilassosiologian kohdealue menee osaksi päällekkäin sotilasjohtamisen tutkimusalueen kanssa. Tilannetta voisi havainnollistaa kahdella ympyrällä, jotka leikkaavat toisiaan, ovat osittain päällekkäin. Sotilassosiologian tutkimusmenetelmät, teoreettiset käsitteet, mallit ja näkökulmat palvelevat monissa tutkimusongelmissa sotilasjohtamisen tutkimusta ja soveltuvat siinä käytettäväksi. Esimerkkinä ovat sellaiset jo tähän mennessä Johtamisen laitoksella tehdyt diplomityöt, jotka tutkimusmenetelmänsä, käsitteistönsä tai lähestymistapansa perusteella sivuavat selvästi sotilassosiologiaa.

Sotilassosiologia liittyy johtamisen tutkimukseen kahdella tavalla:

- (1) sotilassosiologia tutkii sosiologian ja sosiaalipsykologian menetelmin johtamisen kohdetta eli **johdettavaa joukkoa ja sen käyttäytymistä**
- (2) sotilassosiologinen tutkimus liittyy **johtamissodankäyntiin**; informaatioajan sodankäynnissä tarvittava vieraiden kulttuurien ja arvojärjestelmien tuntemus sekä esimerkiksi paikallisväestön asenteisiin vaikuttaminen median ja informaatio-sodankäynnin keinoin liittyy tieteenalojen näkökulmasta juuri sosiologiaan - sotilassosiologiaan.

E erityisenä näkökulmana on johdettavaa joukkoa tutkittaessa sotilasorganisaation virallisen ja epävirallisen ”puolen” vuorovaikutus ja tämän tuottamat funktionaaliset ja dysfunktionaaliset ilmiöt johdettavassa joukossa. Luonnollisesti kohdetta tarkastellaan tällöin nimenomaan sosiologian ja sosiaalipsykologian tieteenalojen, eikä esimerkiksi taktiikan tai logistiikan näkökulmasta. Etulinjan komppaniassa yhtäkkiä puhkeavan paniikin syyt eivät tietenkään kuulu taktiikan primäärisiin tutkimuskohteisiin, eikä tällaisista asioista voisikaan saada luotettavaa tietoa karttajarjoituksissa, taktisilla taisteluanalyysillä tai rauhan ajan sotaharjoituksissa.

Sotilassosiologinen tutkimus, alkaen jo Janowitzin klassisesta tutkimuksesta ”The Professional Soldier”, voisi tuoda myös mukaan historiallisen näkökulman tarkasteltaessa esimerkiksi sotilasjohtajan ja ammattisotilaan muuttunutta ja muuttuvaa asemaa sotilaorganisaatiossa ja jopa koko yhteiskunnassa. (Ks. myös Krogars 1997, 48, Nokkala 1986.)

Sotilassosiologia liittyisi Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen laitoksen tutkimustoimintaan myös **johtamissodankäynnin** kautta. Informaatioajan sodankäynnissä tarvitaan tietoja oman ja vieraiden kulttuurien arvojärjestelmistä ja normistoista. Tarvitaan myös tietoa niistä mekanismeista, joilla voidaan vaikuttaa väestön ja sotilaiden asenteisiin ja mielikuviin. Aseiden käytön sijasta media ja paikallisväestön mielipiteisiin vaikuttaminen sekä oman toiminnan perustelu ovat tulleet tärkeiksi tekijöiksi perinteisen asevoiman käytön rinnalle. Nykyaikaisissa sodissa voidaan alueiden valtaamisen sijasta pyrkiä hallitsemaan paikallisten ihmisten mieliä. Sotilassosiologian ”emotie-teessä” sosiologiassa on tutkittu hyvin paljon juuri tämäntapaisia laajoja kysymyksiä mm. kulttuurien tutkimuksen ja jopa sosiaaliantropologian menetelmin, ja tieteenalojen näkökulmasta tämäntyyppiset kysymykset kuuluvatkin juuri sosiologian tutkimusalueeseen.

4.2. Sotilassosiologinen tutkimus ja Maanpuolustuskorkeakoulun koulutustaito ja sotilaspedagogiikka

Vastaavalla tavalla sotilassosiologisen tutkimuksen (sosiologia ja sosiaali-psykologia) tutkimusalue menee selvästi päällekkäin myös sotilaspedagogisen tutkimusalueen kanssa. Koulutustaidon laitoksella on jo tähän mennessäkin tehty mm. diplomitöitä, jotka tutkimusmenetelmänsä, käsitteistönsä ja lähestymistapansa perusteella sivuavat selvästi sotilassosiologiaa. Sotilassosiologisen tutkimuksen tutkimusmenetelmät, käsitteet, mallit ja näkökulmat palvelevat näin monissa ongelmissa myös Koulutustaidon laitoksella tehtävää tutkimusta

Puolustusvoimat poikkeaa koulutusorganisaationa useimmista muista yhteiskuntamme koulutusorganisaatioista siinä, että puolustusvoimat kouluttaa yksilöiden lisäksi myös ja jopa nimenomaan **ryhmiä**. Useimmilla muilla koulutusaloilla (insinöörien, arkkitehtien, atk-ohjelmoijien, peruskoulun opettajien jne. koulutuksessa) tavoitteena ei ole aikaansaada ao. ammatin harjoittajista muodostuvia ryhmiä ja tiimejä, vaan heitä koulutetaan lähinnä yksilöinä.

Sotilaskoulutuksessa, etenkin varusmies- ja reserviläiskoulutuksessa tilanne on toinen, ja koulutus muistuttaakin ehkä enemmän urheilun joukkuepelin valmennusta kuin perinteistä yksilökoulutusta. Kysymys ei ole enää vain yksilöille opetettavista tiedoista, taidoista ja asenteista (arvot ml.), vaan ryh-

mien muodostamisesta ja ryhmille opetettavista ja ryhmiin ”luoduista” asioista. Joukkotuotannossahan pyritään juuri tähän, eli koulutetaan yksilöiden eli jääkäreiden, tykkimiesten, viestimiesten jne. sijasta jääkäriryhmiä, tykkiryhmiä, jääkärijoukkueita, tulijaoksia, komppanioita jne. Kun sotilasryhmiä koulutetaan toimimaan sa-olosuhteissa, lienee selvää, että kouluttajien on tiedettävä, millaisia ominaisuuksia vaaditaan sa-olosuhteissa tehokkaasti toimivalta sotilasryhmältä.

Yksilötasolta ryhmätasolle siirryttäessä siirrytään yksilöiden tiedoista, taidoista ja asenteista ryhmäilmiöihin, mm. ryhmäkiinteyteen, ryhmänormeihin, tiimien optimaaliseen muodostamiseen, tiimien kouluttamismenetelmiin, joukko-osastohengen luomiseen jne. **Yksilötason ja ryhmätason koulutustavoitteet ovat osittain selkeästi erilaisia**, yksilöille opetettavat asiat ovat erilaisia kuin ryhmiin luotavat ominaisuudet. Tällöin tultaisiin sotilaspedagogiikassakin luontevasti sosiaalipsykologiaan ja sosiologiaan, ja puolustusvoimissa nimenomaan sotilassosiologiaan.

4.3. Sotilassosiologia ja sotahistoria

Sotilassosiologia liittyy myös sotahistorian tutkimukseen. Sotahistoria ikäänkuin tuottaa tai sisältää monipuolista tietoa sotilassosiologiainkin tutkimuskohteenä olevista ilmiöistä. Sotilassosiologiassa voidaan pyrkiä ”suodattamaan” sotahistorian sisältämästä empiirisestä, uniikkeja tapahtumia koskevasta suuresta tietoaineksestä sotilasryhmien käyttäytymiseen sisältyviä säännönmukaisuuksia ja lainalaisuuksia.

Suomalainen sotahistorian tutkimus on tuottanut runsaasti sellaista tutkimusta, josta löytyisi sotilassosiologista aineistoa. Viimeaikaisista tutkimuksista voi mainita esimerkiksi Harri J. Heinilän (1997) lisensoitettua ”Vanhan rajan ylitys jatkosodan hyökkäysvaiheessa 1941, Jalkaväkirykmenttien miesten suhtautuminen siihen”. Toinen esimerkki on FT Lasse Laaksosen (1999) väitöskirja suomalaisten joukkojen tilasta Karjalan kannaksella maaliskuussa 1940. Laaksosen käsitteli paitsi yleistilannetta ja ylempien esikuntien toimintaa, myös sotilasryhmien ruohonjuuritason, eli ryhmien, joukkueiden, komppanioiden, alempien esikuntien jne. käyttäytymisilmiöitä. Näitä ilmiöitä olivat mm. taistelumotivaatio, paniikki-ilmiöt, kommunikaatio, tilannekuvan siirtyminen ja sen vääristyminen siirryttäessä etulinjasta ylöspäin, joukkojen perustamistavan, henkilöstötaustan ja koostumuksen yhteydet niiden taistelukelpoisuuteen jne.

5. MIKSI SOTILASSOSIOLOGIAA PITÄISI OPETTAA KADETEILLE?

5.1. Johdettavan joukon käyttäytymisilmiöiden tunteminen

Sotilassosiologia tutkii mm. virallisen ja epävirallisen sotilasorganisaation vuorovaikutusta ja tämän tuottamia funktionaalisia ja dysfunktionaalisia ilmiöitä johdettavissa sotilasjoukoissa. Tätä kautta selviää eräs syy, miksi tiettyjä sotilassosiologisia tutkimustuloksia pitäisi opettaa kadeteille johtamisoppiin liittyen. Jos oman aselajinsa taktiikassa hyvät tiedot omaavalla sotilasjohtajalla ei **taktisen ja aselajitiedon lisäksi** ole tutkimusperäistä, **käyttäytymistieteellistä** tietoa alaisena olevien joukkojen käyttäytymisilmiöistä ja reagointitavoista erilaisissa sa-tilanteissa, johtamistaidolliset valmiudet eivät liene riittävät.

5.2. ”Maanpuolustuskorkeakoulu tiedekorkeakouluna”, tieteenalaperustan näkökulma

Sosiologia ja sosiaalipsykologia kuuluvat suomalaisten yliopistojen oppiaineisiin. Maanpuolustuskorkeakoulun ainelaitosjako ja oppiainejako on muodostettu yliopistoista poikkeavalla tavalla puolustusvoimien ja upseerikoulutuksen tarpeiden mukaiseksi noudatellen samalla Sotakorkeakoulun ja Kadettikoulun perinteisiä oppiainanimikkeitä (esimerkiksi ”johtamisoppia” opetettiin sotakouluissa jo 1920-luvulla). Vaikka sosiologia ja sosiaalipsykologia eivät näinollen esiinny nykyistenkään ainelaitosten nimissä, tämä ei tietenkään poista näiden oppiaineiden tärkeyttä myös puolustusvoimille ja upseereiksi koulutettaville.

Edellä todettiin jo, että sotilassosiologinen tieto voidaan nähdä osana Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisopin ja koulutustaidon tieteenalaperustaa. Tästä näkökulmasta katsoen voisi pitää tärkeänä, että jo kadettien opetukseen sisällytettäisiin perustiedot mm. arvojen, asenteiden, motivaation ja ryhmäilmiöiden tieteellisestä perustasta sosiologiassa ja sosiaalipsykologiassa, sekä perustiedot erityisesti sotilasryhmiä ja sotilasorganisaatiota koskevan sotilassosiologisen tutkimuksen tuloksista. Tämän perustiedon pitäisi sisältää myös tiedot näiden asioiden tutkimiseen soveltuvista **tutkimusmenetelmistä**.

Sotilassosiologian ei ole jatkossa tarpeen profiloitua erilliseksi oppiaineeksi siinä mielessä, että se olisi jotain johtamisopista tai koulutustaidosta erillistä. Sensijaan sen olisi syytä profiloitua näiden Maanpuolustuskorkeakoulun oppiaineiden selväpiirteiseksi, omaleimaiseksi osa-alueeksi. Käytännössä tämä merkitsisi sitä, että Maanpuolustuskorkeakoulun oppiaineiden opetukseen sisältyisi eri tasoilla (perustutkinto-osasto, EuK, ye-kurssit) sotilassosiologian

opetusta johtamisopin ja koulutustaidon alaoppiaineena. Käytännössä esim. tyyliin ”johtamisopin sotilassosiologian kurssi” tai ”sotilaspedagogiikan sotilassosiologian opetusjakso” jne.

5.3. Yksittäisen kadetin näkökulma

Johtamisopin syventävät opinnot valitseva kadetti voi valita pro gradu - tutkielmansa aiheeksi myös sotilassosiologisen aiheen, jos se sisältyy alaoppiaineena johtamisoppiin. Samoin voi tehdä myös koulutustaidon syventävät opinnot valitseva kadetti. Samasta aiheesta tai aihepiiristä voi halutessaan tehdä laajempia tutkielmia esipuseerikurssilla tai yleisesikuntakurssin diplomityönä (vrt. kohta 2.3. edellä).

Tutkijaupseereiksi tähtäävälle upseerille (joko Maanpuolustuskorkeakoulun tohtorikoulutusohjelmassa tai siviiliyliopistojen lisensiaatti- tai tohtoriopinnoissa) sotilassosiologian opiskelu pro gradu -vaiheesta lähtien avaa paljon mahdollisuuksia. Sosiologiaa ja sosiaalipsykologiaa opetetaan kaikissa maamme yliopistoissa, joten tehtävästä toiseen siirtyvä tutkijaupseeri voi halutessaan opiskella ja suorittaa jatkotutkinnon joustavasti jopa maantieteellisesti missä päin Suomea tahansa. Ehkä voisi todeta, että sosiologialla että sosiaalipsykologialla on myös käyttöä työelämässä puolustusvoimien ulkopuolellakin, joten kadetti voi kehittää valmiuksiaan tästäkin näkökulmasta.

Soveltuvan sotilassosiologisen aiheen opiskelu antaa kuitenkin samalla nimenomaan ”perinteiselle” upseerin uralle tarvittavia keskeisiä valmiuksia. Tästä ovat ”todisteina” monet tämäntyyppisiä asioita opiskelleet upseerit.

Sotahistoriasta kiinnostunut kadetti voi valita sotilassosiologisen aiheen esimerkiksi pro gradunsa aiheeksi. Sotilassosiologialla on erittäin vahva liittymäpinta sotahistoriaan. Sotilassosiologian etuna sotahistoriaa opiskelevan upseerin näkökulmasta on erityisesti se, että sotilassosiologia kytkee sotahistorian tiedon nykyajan puolustusvoimissa tarvittavaan käytännön tietoon, toisin kuin osa ”tyypillisistä” sotahistoriallisista tutkimusaiheista. Esimerkiksi eri sodissa havaittujen paniikki-ilmiöiden, joukkokieltäytymisten tai vastaavien ilmiöiden huolellinen sotahistoriallinen analysointi toisi arvokasta käytännöllistä tietoa 2000-luvun sotilasjohtajalle.

Valtiotieteen lisensiaatti Olli Harinen työskentelee tutkijana Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskuksen käyttäytymistieteiden osastossa. Kapteeni (evp), filosofian maisteri Pertti Alanen toimii vapaana tutkijana ja Suomen Sotilassosiologisen Seuran varapuheenjohtajana.

Lähteet

- Allardt, Erik: Sosiologia. WSOY, Porvoo, 1964
- Allardt, Erik: Sotakirjoistakin voi löytää sotilassosiologista tietoa. Sotilasaikakauslehti 3/1989
- Bass, Bernard M.: Leading in The Army After Next. Military Review, March-April 1998, 46-57
- Huhtinen, Aki: Näkyvä ja näkymätön kuri. Tieto, valta ja vaikuttaminen sotilasdiskurssissa. Hakapaino, Helsinki, 2001
- Huhtinen, Aki: Oppilasupseerit tutkijoina. Tieteellisen tiedon tuottaminen Maanpuolustuskorkeakoulussa. Laadullinen tutkimus murrosajan ihmistieteellisenä tutkimuksena. Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen laitos, Julkaisusarja 1, Tutkimuksia N:o 19
- Huhtinen, Aki-Mauri, Rantapelkonen, Jari: Taistelut, kokemus ja tieto näkemys sotatieteellisestä viestitaktiikasta. Julk. Viestikoulu. Loimaa, 2001
- Janowitz, Morris & Little, Roger: Sociology and the Military Establishment. New York, 1965
- Klefström, Kalevi: Oikeudenhoito ja kurinpito puolustusvoimissa 1918-1939. Esitelmä, 1987
- Krogars, Marco: Sotatieteelliset käsitteet puntarissa. Julkaisusarja 1 Tutkimuksia N:o 9, Helsinki 1998
- Krogars, Marco: Sotilasjohtamisen tutkimus Maanpuolustuskorkeakoulussa Toiminnan nykytilaa, teoriaperustaa ja kehittämistä kartoittava tutkimus. Julkaisusarja 1 Tutkimuksia N:o 6, Helsinki 1997
- Kronlund, Jarl (toim.) (1988): Suomen puolustuslaitos 1918-1939 Puolustusvoimien rauhan ajan historia. WSOY, Porvoo 1988
- Lappalainen, Matti: Sotilas ja sosiologiako kuin tuli ja vesi. Sotilasaikakauslehti 3/1989
- Moskos, Charles C.: Soldiers and Sociology. United States Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences, 1988
- Nissinen, Vesa: Military Leadership Critical Constructivist Approach to Conceptualizing, Modeling and Measuring Military Leadership in the Finnish Defence Forces. National Defence College, Department of Management and Leadership, Publication Series 1, Research Reports N:o 20. Helsinki, 2001 (väitöskirja)
- Nissinen, Vesa, Seppälä Teemu E. S.: Johtajakoulutus murroksessa. Julkaisusarja 1 Tutkimuksia N:o 17, Helsinki, 2000
- Nissinen, Vesa: Varusmiesten johtamiskoulutuksen perusteet. Transformational leadershipmallin soveltaminen sotilaskoulutukseen. Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja hallinnon laitos, Julkaisusarja 2, Työpapereita N.o 3, Helsinki, 1997
- Rainio, Kullervo, Helkama, Klaus: Sosiaalipsykologian oppikirja. WSOY, Porvoo, 1974
- Saarinen, Eero-Eetu: Ensimmäiset asevelvolliset reservimiehet Lammin, Urjalan Oriveden ja Saarijärven reservikomppaniat 1883-99. Helsinki, 1967
- Screen, J. E. O. (1996): The Finnish Army 1881-1901 Training the Rifle Battalions. Helsinki 1996
- Selen, Kari: Sarkatakkien maa Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918-1944. WSOY, Juva, 2001

Siltala, Heikki: Kolmen rintaman konfliktit. Väinö Linnan Tuntemattoman sotilaan, Norman Mailerin *The Naked and The Dead* ja Willi Heinrichsin *Das geduldige Fleisch*in tekstienvälisyys. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 654. Pieksämäki, 1996 (väitöskirja)

Sinivuo, Juhani: Tieteenfilosofinen ja -teoreettinen katsaus psykologiaan: Psykologian osa-alueiden sisältö ja niiden suhde biologisiin tieteisiin sekä havantomotoristen laitteiden luonne ja käyttö. Sotilaspsykologian tutkimuslause 4/C/82

Sotakorkeakoulusta Maanpuolustuskorkeakouluksi Seitsemän vuosikymmentä 1924-1994. Gummerus, Jyväskylä, 1994

Toiskallio, Jarmo (toim.): Toimintakyky sotilaspedagogiikassa. Maanpuolustuskorkeakoulu, Koulutustaidon laitos, Julkaisusarja 2 n:o 4, Vaasa, 1998

Toiskallio, Jarmo & Wallander, Kaj: Sotilaspedagogiikka uutena tiedonalana. Maanpuolustuskorkeakoulu 1/98, 5-9

Viitasalo, Mikko: Sotatieteet ja niiden kehittyminen Suomessa 21. vuosisadalla. Esitelmä, II valtakunnalliset sotatieteiden päivät, Helsingin yliopisto, 21.-22.3.2002

Abstract

MILITARY SOCIOLOGICAL RESEARCH IN THE DEFENCE FORCES

Olli Harinen, Lic. Pol. and Pertti Alanen, Capt, M.A.

Sociology, social psychology and sociology are all traditional disciplines in universities. Of these, psychology has a long tradition in the Finnish Defence Forces starting from the late 1940's. Military sociology has developed at a much slower pace although some progress has been made.

Military sociology is based on sociology and social psychology. Military sociology applies the research results and research methods of sociology and social psychology in the armed forces. Among the most common concepts are values, attitudes, norms, motivation and concepts related to small group research such as cohesion, informal group norms etc.

Although military sociology is based on general sociology and social psychology (and there largely on organizational sociology dealing with large business and public organizations and, on the other hand, on social psychological small group research), as a branch of Military Sciences it has developed its own research tradition with its own topics of interests and a collection of specifically military sociological scientific concepts, models and research results.

When one thinks about National Defence College and its scientific disciplines and organization, military sociology in Finland can be seen as a distinctive sub-area of leadership studies and military pedagogy.

Military sociological research focuses on such things as the structure of military organization and the behavior of different formal and informal soldier groups in different situations, including training, garrison life and war. In Finnish Defence Forces the very limited amount of military sociological research has so far mostly been applied research about topics connected to every day training and leadership. Some research topic areas of military sociology in the past and/or in the future are:

- security political attitudes
- values of different soldier and civilian personnel groups
- work satisfaction in military units and headquarters
- small group cohesion in military groups
- hazing among conscripts and its reasons
- combat motivation.

Although there certainly have been no conscious and systematic efforts to apply military sociology in the behavioral research in the Finnish Defence

Forces, some parts of the past research have been at least related to military sociology. This kind of research has been, for instance:

- survey studies about the attitudes and opinions of conscript, reservists and paid personnel
- theses in Defence College
- small group studies (for instance, group cohesion in conscript groups).

In the future military sociology should be systematically taught to Cadets at National Defence College as a sub-area of leadership studies and military pedagogy. Some steps at this direction have already been taken, although in an improvised and unsystematic fashion.

The authors are Licenciate in Sociology Olli Harinen who works as a researcher at the Finnish Defence Forces' Education Development Center's Division of Behavioral Sciences and Captain (ret.), Master of Arts' Pertti Alanen who works as a free lance researcher (war history, military sociology), vice chairman of Finnish Military Sociological Society.